

University of Groningen

Creatieve dagbesteding en dagbesteding in de horeca voor jongeren met autisme

Stellingwerf, Merije; Jansen, Annet; Verhage, Vera

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Publication date:
2024

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Stellingwerf, M., Jansen, A., & Verhage, V. (2024). *Creatieve dagbesteding en dagbesteding in de horeca voor jongeren met autisme: Wat is er bekend over de werkzaamheid van creatieve dagbesteding en dagbesteding in de horeca voor jongeren met autisme? [masterthesis]*. Science Shop, University of Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

STICHTING
PAPAGENO

umcg

**rijksuniversiteit
groningen**

CREATIEVE DAGBESTEDING EN DAGBESTEDING IN DE HORECA VOOR JONGEREN MET AUTISME

WAT IS ER BEKEND OVER DE WERKZAAMHEID VAN CREATIEVE DAGBESTEDING EN
DAGBESTEDING IN DE HORECA VOOR JONGEREN MET AUTISME?

Opdrachtgever: Ann Gummels, directeur Stichting Papageno Fonds
Auteur: Merije Stellingwerf, Masterstudent Sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen
Organisatie: Wetenschapswinkel voor Geneeskunde en Volksgezondheid
Begeleiders: Vera Verhage, coördinator Wetenschapswinkel G&V
Annet Jansen, onderzoeksmedewerker TGO & Wetenschapswinkel G&V
Datum: 21 maart, 2024

Inhoudsopgave

1. Introductie.....	3
2. Methode.....	4
3. Resultaten.....	6
3.1 Dagbesteding.....	6
3.2 Onderwijsprogramma's in de horeca.....	7
3.3 Creatieve dagbesteding.....	9
4. Conclusie en Discussie.....	13
4.1 Conclusie	13
4.2 Discussie	14
5. Referentielijst	16
6. Bijlagen	19
Bijlage 6.1: Zoektermen.....	19
Bijlage 6.2: Overzicht van artikelen.....	20

1. Introductie

In 1977 werd Stichting Papageno door Jaap en Aaltje van Zweden opgericht: een organisatie die zich richt op de ontwikkeling van kinderen en jongeren met autisme. Bij de oprichting van de stichting begonnen zij met de ontwikkeling van muziektherapie en onderzoek naar vroegdiagnostiek van deze doelgroep. In 2015 werd het eerste Papageno Huis in Laren geopend, in mei 2023 het tweede Papageno huis in Lemmer. Hierin kunnen jongeren met autisme gedurende enkele jaren wonen en begeleid worden om naar een meer zelfstandige woonruimte door te kunnen stromen. De uiteindelijke wens is om in elke provincie van Nederland een Papageno Huis te openen (Stichting Papageno, z.d.).

Stichting Papageno houdt zich momenteel met verschillende initiatieven en activiteiten bezig. Zo bieden de Papageno Huizen ontwikkelingsgerichte dagbesteding in de horeca, muziek en andere kunstvormen. In het café ontvangen de jongeren met autisme gasten en worden er regelmatig exposities georganiseerd om zelfgemaakte kunstwerken van bewoners tentoon te stellen. Zo haalt Stichting Papageno de buitenwereld naar binnen. Volgens Papageno is dit een manier van verbinden: mensen met en zonder autisme met elkaar in contact brengen, om daarmee ieders wereld te verrijken. Het uiteindelijke doel van Stichting Papageno is de jongeren mee te laten doen aan de samenleving en een bijdrage te laten leveren, op een manier die bij ze past (Stichting Papageno, z.d.).

Stichting Papageno is ervan overtuigd dat hun manier van begeleiden werkt voor jongeren met autisme. Toch is Stichting Papageno benieuwd welke specifieke elementen binnen hun aanpak zorgen voor een succesvol concept. Daarom wordt door middel van literatuuronderzoek onderzocht welke elementen van creatieve dagbesteding en dagbesteding in de horeca bijdraagt aan de ontwikkeling van jongeren met autisme. De bijbehorende onderzoeksvraag luidt als volgt:

“Wat is er bekend over de werkzaamheid van creatieve dagbesteding en dagbesteding in de horeca voor jongeren met autisme?”

Om de hoofdvraag goed te kunnen beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld:

- Op welke aspecten ondersteunt creatieve/horeca dagbesteding de jongeren met autisme?
- Wat is het mechanisme daarachter en wat betekent dit voor de wijze waarop de dagbesteding het best kan worden ingericht?
- Wat voegt een externe en resultaatgerichte oriëntatie (klanten, voorstelling, expositie, optreden) hieraan toe?

2. Methode

Door middel van een literatuuronderzoek wordt antwoord gezocht op de onderzoeksvraag. Een literatuuronderzoek geeft een overzicht van eerder gepubliceerde studies (Spoon et al., 2023). Om tot deze gepubliceerde studies te komen is een literatuurscan uitgevoerd in Google Scholar, Google Chrome en PubMed. Er is zowel gezocht naar grijze, als wetenschappelijke literatuur. Hierbij is gebruik gemaakt van zoektermen met synoniemen in zowel Nederlands als Engels. In bijlage 6.1 wordt in Tabel 1 een overzicht gegeven van deze zoektermen.

Tijdens het literatuuronderzoek is gezocht op (een combinatie van) de zoektermen. Om tot een nog grotere selectie van bruikbare artikelen te komen, is gebruik gemaakt van de sneeuwbal methode. Via deze methode wordt in de referentielijst van gevonden artikelen gezocht naar meer relevante titels die raken met het onderwerp. Vervolgens kan in de referentielijst van de nieuwgevonden artikelen gezocht worden naar nog meer relevante titels. Op deze manier kan relatief snel en gemakkelijk veel literatuur over een onderwerp gevonden worden (Rijksuniversiteit Groningen, z.d.).

In- en exclusiecriteria

Om gericht te kunnen zoeken naar artikelen en daarmee een passend antwoord te geven op de onderzoeksvraag, is tijdens het literatuuronderzoek gebruik gemaakt van in- en exclusiecriteria. Dit zijn selectiecriteria die een leidraad bieden om beslissingen te nemen over de artikelen die worden opgenomen in het onderzoek (Kostense, 2024). Zo zijn zowel artikelen geïnccludeerd die alleen gericht waren op jongeren met autisme, als artikelen gericht op jongere met autisme en/of een (licht) verstandelijke beperking. Er zijn enkel artikelen geïnccludeerd die overlap hadden met de leeftijdsgroep van 18-30 jaar, omdat dit aansluit bij de populatie binnen de Papageno Huizen. Artikelen die bijvoorbeeld gericht waren op de leeftijdsgroep van 17 – 21 jaar, 18 – 26 jaar en 3 – 65 jaar zijn wel geïnccludeerd, artikelen gericht op de doelgroep jonger dan 18 jaar of ouder dan 30 jaar zijn echter niet geïnccludeerd. Tot slot zijn artikelen van twintig jaar of ouder geëxcludeerd, om de meest recente inzichten over het onderwerp te verkrijgen. Dit betekent dat artikelen uit 2003 of eerder niet zijn meegenomen.

Verbreden literatuurverkenning

Er is een niet-uitputtend literatuurverkenning uitgevoerd. In eerste instantie is gezocht naar literatuur over creatieve dagbesteding en dagbesteding in de horeca en de uitkomsten van deze typen dagbesteding. Omdat bleek dat hier weinig literatuur over te vinden was hebben we onze zoekopdracht uitgebreid naar creatieve therapie en onderwijsprogramma's gericht op de horeca. Creatieve therapie is echter vaak gericht op individuele behoeften en doelen, vaak met intensieve

begeleiding en focus op persoonlijke groei of herstel. Daarnaast wordt onderzoek naar de effectiviteit van bepaalde therapieën vaak uitgevoerd in een sterk gecontroleerde omgeving om ervoor te zorgen dat externe factoren de resultaten niet beïnvloeden. Dagbesteding richt zich daarentegen meer op praktische activiteiten en sociale interacties, zonder therapeutische doelstelling waarbij de omgeving minder gecontroleerd kan worden. Daarom zijn de resultaten afkomstig uit de literatuur naar de effectiviteit van o.a. creatieve therapie niet rechtstreeks te vertalen naar de dagbesteding. Hoewel er dus geen directe vertaling mogelijk is van therapie-uitkomsten naar dagbestedingspraktijken, kunnen de inzichten en kennis die uit dergelijk onderzoek voortkomen wel waardevol zijn bij het verbeteren van de dagbesteding voor bewoners bij Papageno.

Procedure

Tijdens het zoeken van de juiste artikelen werd eerst gesorteerd op titel. Als de titel aansloot op de onderzoeksvraag, werd vervolgens het abstract van het betreffende artikel gelezen. Op het moment dat ook deze aansloot op de onderzoeksvraag, werd het artikel nauwkeurig gelezen en samengevat. De artikelen die uiteindelijk zijn meegenomen in het onderzoek worden in bijlage 6.2 getoond in Tabel 2.

Uitkomstmaten

In het literatuuronderzoek zijn alle uitkomstmaten meegenomen die worden vermeld in bijlage 6.2, Tabel 2. Zo zijn onder andere verschillende vaardigheden voor jongeren met autisme meegenomen zoals sociale vaardigheden, taalvaardigheden en cognitieve vaardigheden. Ook is de uitkomstmaat arbeidskansen voor jongeren met autisme meegenomen.

3. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het literatuuronderzoek besproken. In paragraaf 3.1 wordt een introductie gegeven van dagbesteding in het algemeen. Vervolgens wordt in paragraaf 3.2 ingegaan op onderwijsprogramma's in de horeca. Tot slot richt paragraaf 3.3 zich op creatieve dagbesteding en/of therapie, waarin de werkzaamheid van verschillende soorten creatieve dagbesteding wordt behandeld.

3.1 Dagbesteding

Dagbesteding is er voor mensen met allerlei beperkingen en allerlei leeftijden (Movisie, 2017). Dagbesteding kan worden gedefinieerd als een zinvolle besteding van de dag, ter vervanging van school en/of werk, voor mensen met een beperking. Het kan helpen structuur te bieden en helpt om de zelfstandigheid, waar mogelijk, te vergroten (VGN, 2021). Het doel is het creëren van een zinvolle dag invulling, ongeacht hun achtergrond of problematiek (Movisie, 2017). Dagbesteding vervult allereerst een functie voor de persoon zelf. Het geeft dagritme, structuur, ontmoeting, persoonlijke ontwikkeling en zingeving (K2, 2019; Movisie, 2017; VGN, 2021). Daarnaast dient dagbesteding ook als vervangende zorg voor partners, ouders of verzorgers. Tevens is het een manier om mensen de gelegenheid te geven thuis te wonen, zonder te veel van hun sociale omgeving te eisen. Het effect van dagbesteding wordt steeds vaker beoordeeld op de mate waarin dagbesteding bijdraagt aan zowel kwaliteit van leven van de deelnemers als aan de samenleving (Movisie, 2017).

Uit onderzoek van Knüppel (2018) blijkt dat dagbesteding van groot belang is voor jongeren met autisme. Voornamelijk op gebied van persoonlijke ontwikkeling biedt dagbesteding een groot aantal voordelen. Zo bevordert het de persoonlijke waardigheid, het nastreven van eigen interesses, het aanleren van nieuwe vaardigheden, het ontwikkelen van sociale relaties en het kunnen bijdragen aan de maatschappij. Ook blijkt volgens het onderzoek dat jongeren met regelmatige dagbesteding minder gedragsproblemen en comorbiditeit vertonen, in tegenstelling tot jongeren met autisme zonder dagbesteding.

3.2 Onderwijsprogramma's in de horeca

Bij het zoeken naar artikelen gericht op de werkzaamheid van dagbesteding in de horeca voor jongeren met autisme, zijn er geen wetenschappelijke artikelen gevonden over dit onderwerp. Daarom is ervoor gekozen de zoekopdracht te verbreden. Dit is gedaan door niet enkel dagbesteding in de horeca mee te nemen, maar ook beroepsonderwijsprogramma's gericht op horecawerkzaamheden voor jongeren met autisme.

Net zoals het onderwijsdoel van jongeren zonder beperking de voorbereiding is op een zelfstandig leven, hebben jongeren met autisme en/of een verstandelijke beperking onderwijs nodig voor het verwerven van zelfstandige levensvaardigheden (Drew & Hardman, 2006). Volgens Cavkaytar (2012) betekent voorbereiding op het sociale leven een volledige deelname aan het sociale leven. Daarom is het volgens hem van cruciaal belang om jongeren met een (licht) verstandelijke beperking hierop voor te bereiden door middel van beroepsonderwijsprogramma's. Hierbij is training in een echte omgeving belangrijk, omdat het directe en systematische feedback geeft aan deze jongeren. Twee aansluitende artikelen worden onderstaand besproken.

Beroeps- en werk gerelateerde programma's op scholen

Het artikel van Barnett & Crippen (2014) richt zich op de deelname van studenten met autisme en/of een verstandelijke beperking aan beroeps- of werk gerelateerde programma's op middelbare scholen. Hier werd een restaurant op een plaatselijke middelbare school gerund door studenten in deze doelgroep. Het artikel suggereert dat dit soort beroeps- of werk gerelateerde programma's het behalen van een baan na de middelbare school bevordert. Door de interesses van leerlingen vast te stellen en hen de autonomie en verantwoordelijkheid te geven om over hun werk te beslissen, krijgen ze een band met de inhoud en wordt zelfsturing bevorderd. De toename in zelfsturing zorgt voor betere sociale connecties en verbinding met mensen in de omringende omgeving. Door leerlingen de kans te geven om op een betekenisvolle manier deel te nemen aan dit soort programma's, kunnen zij vaardigheden ontwikkelen die nodig zijn om proactieve en zelfstandige leden van de maatschappij te worden. Het algemene doel van beroeps- of werk gerelateerde programma's is dan ook het aanleren van beroepsvaardigheden in een realistische beroepsomgeving, die kunnen worden overgedragen naar een geïntegreerde werkomgeving in de gemeenschap. Een cruciale stap in ieder beroepsopleidingsprogramma is om leerlingen met autisme en/of een verstandelijke beperking de kans te geven ervaring op te doen die logischerwijs zal leiden tot een baan na de middelbare school in verschillende omgevingen. Door het programma uit te breiden naar personen buiten de gesloten omgeving, wordt ontwikkeling in communicatie aangemoedigd en wordt het taalgebruik en de taalvaardigheden van leerlingen uitgebreid. De vaardigheden die de

leerlingen ontwikkelden zijn direct overdraagbaar naar werk buiten de gemeenschap, zoals in een café.

Café Waiter Education Program

Een ander voorbeeld van een beroepsonderwijsprogramma is de CAWEP: Café Waiter Education Program (Cavkaytar, 2012). Dit is een beroepsonderwijsprogramma dat jongeren met een licht verstandelijk beperking helpt om bepaalde vaardigheden te verwerven. Het doel van het programma was om drie jongeren in de leeftijdsgroep van 18 – 22 in staat te stellen zich professioneel te gedragen in het werk als bediende. De resultaten van het onderzoek gaven aan dat CAWEP, wanneer deze wordt uitgevoerd in een echte omgeving, effectief is in het aanleren van bedieningsvaardigheden aan jongeren met een licht verstandelijke beperking. Ook bleek het effectief in het generaliseren en onderhouden van zulke vaardigheden in andere omgevingen. Op deze manier biedt de CAWEP een alternatief voor betaald werk of is een opstap daar naartoe voor deze jongeren.

Project SEARCH

Project SEARCH is een 9 maanden durend transitie-naar-werk stageprogramma dat gebruik maakt van een intensief – op de gemeenschap gebaseerd – werkstagemodel voor jongeren met een breed scala aan beperkingen (Rutkowski et al., 2006). Dit project richt zich dus niet specifiek op dagbesteding in de horeca maar dit stage programma is gericht op jongeren met autisme, met als doel arbeidskansen en zelfstandigheid op de werkplek te bevorderen (Baker-Ericzén et al., 2022). Onderzoek van Schall et al. (2020) toont aan dat veel deelnemers van project Search binnen een jaar na afstuderen geïntegreerde banen verkregen, wat resulteerde in verbeteringen op verschillende domeinen, waaronder een toename in onafhankelijkheid en het ontwikkelen van sociale vaardigheden. Arbeidskansen zijn erg belangrijk voor jongeren met autisme: degenen met werk blijven zich ontwikkelen. Op deze manier draagt werk bij aan cognitieve verbeteringen van jongeren met autisme (García-Villamizar & Hughes, 2007; Wehman et al., 2017).

Deze resultaten benadrukken het belang van interventies die gericht zijn op het bevorderen van de arbeidskansen van jongeren met autisme, en bieden een veelbelovende benadering voor het vergroten van hun onafhankelijkheid en participatie op de arbeidsmarkt (García-villamizar & Hughes, 2007).

3.3 Creatieve dagbesteding

Hoewel jeugdigen met autisme vaak moeite hebben op het gebied van sociale vaardigheden, mag niet worden vergeten dat ze op andere gebieden vergelijkbaar functioneren met leeftijdsgenoten, of mogelijk zelfs beter. Zo wordt aangenomen dat sommigen van 's werelds meest creatieve geesten, zoals Galileo, Einstein en Edison een vorm van hoog functionerend autisme hadden (Diener et al., 2014). Het opnemen van creatieve kunstervaringen in leeromgevingen voor mensen met autisme kan zeer waardevol zijn. Of het nu gaat om de beeldende kunst of de uitvoerende kunsten, beide vormen bieden hen de kans om talenten, vaardigheden en interesses op unieke en innovatieve manier te delen. Zo kunnen creatieve kunsten bijdragen aan het vergemakkelijken van verbale en non-verbale communicatie, emotionele expressiviteit, sociale verbondenheid, intellectuele scherpheid en beheersing van de inhoud (Newman-Godfrey & Stichter, 2017). Daarnaast kunnen creatieve kunsten ook sterke wegen bieden voor beroepsopleiding, economische groei, zelfsturing en onafhankelijkheid op het gebied van beroeps- en levensvaardigheden (Newman-Godfrey & Stichter, 2017). Onderstaand wordt ingegaan op de werkzaamheid van verschillende soorten creatieve dagbesteding of therapie.

Creatieve bewegingstherapie

Er is steeds meer bewijs voor het gebruik van holistische, creatieve bewegingstherapieën (CMT) voor het hele lichaam, zoals muziek, dans, yoga, theater en vechtsporten bij autisme. Uit de systematische review van Amonkar et al. (2021) blijkt dat het sterkste bewijs bestaat voor muziek en vechtsporten, gevolgd door yoga en theater. Zo zijn er volgens de schrijvers grote verbeteringen te zien in sociale communicatieve vaardigheden bij muziektherapie en vechtsporten, maar ook verbeteringen in motorische en cognitieve vaardigheden bij yoga- en vechtsporttraining. Yogapraktijken zoals ademhalingsoefeningen en lichaamsbewustzijn kunnen individuen met autisme helpen bij het beheeren van hun gedrag en stemming. Er is nog onvoldoende bewijs dat CMT ook een positief effect heeft op het gebied van affectie, sensorische vaardigheden en functionele participatie (Amonkar et al., 2021).

Muziek

Een pilotstudie van Hillier et al. (2011) onderzocht de effecten van een muziekprogramma, inclusief het gebruik van technologie en software voor muziekproductie, op psychologische uitkomsten bij jongvolwassenen met autisme. De resultaten toonden verbeteringen aan in zelfrespect, attitudes ten opzichte van leeftijdsgenoten en vermindering van angst bij deelnemers na het programma. Groepsprojecten bevorderden sociale interacties en moedigden samenwerking aan bij diverse activiteiten. Muziekparticipatie kan volgens de schrijvers dus een effectieve benadering zijn voor het

verbeteren van psychologische welzijnsuitkomsten bij jongeren met autisme. Zowel het actief bezig zijn met muziek als het luisteren naar muziek kan stress verminderen, wat een positief effect heeft op symptomen van angst. Uit het artikel bleek dat het gebruik van computers en muziekproductiesoftware een gestructureerde en voorspelbare omgeving bood die minder overweldigend was voor deelnemers met autisme. Hierdoor nam hun tolerantie voor verandering en onverwachte situaties mogelijk toe.

Een andere studie van Hillier et al. (2015) bestudeerde de fysiologische en psychologische reactie van adolescenten en jongvolwassenen met autisme op muziek. Resultaten toonden aan dat deelnemers met autisme sterkere fysiologische en psychologische reacties hadden tijdens het luisteren naar hun voorkeursmuziek in vergelijking met een controlegroep. Dit kan betekenen dat zelfgekozen muziek een effectief zelfreguleringshulpmiddel kan zijn voor personen met autisme vanwege hun verhoogde fysiologische reactie op deze muziek, wat ook kan bijdragen aan de vermindering van angst. Deze bevindingen wijzen ook op het potentieel van muziek om emoties te begrijpen en te reguleren.

Tot slot is er onderzoek gedaan naar muziektherapie bij kinderen met het Autisme Spectrum Stoornis (ASS) om dit verder te professionaliseren (Pater, 2022). Uit het onderzoek van Pater et al. blijkt onder andere dat er met muziektherapie verbeteringen worden gezien op het gebied van sociale interactie en non-verbale skills. Ook onderzocht Pater (2022) welke elementen bijdragen aan het verbeteren van sociaal gedrag. Het onderzoek toont aan dat wekelijkse muziektherapie het sociale gedrag van kinderen met ASS bevordert (Pater, 2022).

Danstherapie

In een systematische review van DeJesus et al. (2020) werd onderzocht hoe danstherapie negatieve symptomen bij mensen met autisme, in de leeftijdsgroep van 5 – 55 jaar, beïnvloedt. Hieruit bleek dat danstherapie het welzijn lijkt te verbeteren, evenals lichaamsbewustzijn, een beter onderscheid kunnen maken tussen zichzelf en anderen en toegenomen sociale vaardigheden (DeJesus et al., 2020). Danstherapie werd beschouwd als een krachtig middel om innerlijke gevoelens over te brengen en sociale participatie te vergroten. De studies in de review benadrukten het belang van lichaamsbewustzijn en gezichtsuitdrukkingen in communicatie, waarbij danstherapie als een effectieve methode werd gezien om deze aspecten te verbeteren. Verder werd gesteld dat danstherapie gedragsveranderingen stimuleerde, zoals het verminderen van agressief gedrag en het bevorderen van empathie en wederzijds gedrag. Het vermogen van danstherapie om sociale wederkerigheid te verbeteren, werd benadrukt als essentieel voor het ontwikkelen van relaties en het vergroten van zelfrespect en sociale onafhankelijkheid onder mensen met autisme. Door de integratie van lichamelijke, emotionele en sociale aspecten biedt danstherapie een unieke manier

om negatieve symptomen te verminderen en het welzijn te bevorderen (DeJesus et al., 2020). Dit suggereert dat danstherapie een effectieve en haalbare therapievorm kan zijn voor jongeren met autisme (Koch et al., 2015).

Ook is er een studie uitgevoerd naar de combinatie van dans-/bewegings- en muziektherapie voor jongeren met ernstig autisme. Hierbij werden gedurende 17 weken 36 sessies van een uur uitgevoerd (ongeveer 2 sessies per week). Hieruit bleek dat de gecombineerde therapie effectief kan zijn in relatie tot interactie, imitatie, instinct en emotie. De behandeling bleek vooral effectief in het reguleren van gedrag, het verbeteren van empathie en het verminderen van emotionele en instinctieve gebreken (Mateos-Moreno et al., 2013).

Beeldende kunst

Verschillende soorten beeldende kunst bieden diverse expressieve mogelijkheden voor jongeren met autisme (Newman-Godfrey & Stichter, 2017). Door gebruik te maken van een mix van benaderingen, kunnen jongeren met autisme diep betrokken raken bij zichzelf, hun persoonlijke ervaringen en anderen door middel van kunstmaterialen. Daarnaast kan het helpen bij het behalen van ontwikkelings-, functionele en communicatiedoelen. Zo worden kunstervaringen gezien als een manier om zelfexpressie te bevorderen en betekenis te geven aan de wereld, vooral voor mensen met autisme, die vaak moeite hebben met sociale interactie en communicatie. Een ontwikkelingsgerichte benadering van kunsteducatie biedt een ideale omgeving voor het bevorderen van zelfexpressie, kritisch denken en creatieve probleemoplossing bij mensen met autisme. Zo kan bijvoorbeeld schilderen en tekenen emotie-expressie mogelijk maken (Newman-Godfrey & Stichter, 2017)

Toneel/theater

Reading et al. (2015) onderzochten het effect van theaterervaringen op de sociale en taalvaardigheden van studenten met autisme. Uit hun onderzoek bleek dat theaterdeelnemers hogere scores behaalden dan de controlegroep op het gebied van taalgebruik en conversatie, sociale responsiviteit, erkenning van het perspectief van anderen en participatie. Zo leidde het theaterprogramma tot verbeteringen in oogcontact, begroetingen, interesses in anderen en samenwerking. Deze bevindingen wijzen op een waardevolle bijdrage van theater aan de sociale en communicatieve ontwikkeling van jongeren met autisme. Dit kan voortkomen uit de sociale eisen van theater en de positieve, interactie omgeving die het biedt.

Een andere studie van Trudel en Nadig (2019) richtte zich op een op drama gebaseerde sociale vaardigheidsinterventie, gedurende 8 weken. Opvallend was dat een meerderheid van de

deelnemers verbeteringen in sociale vaardigheden vertoonden. Ook rapporteerden de deelnemers verbeterde zelfwaardering na de interventie, ondersteund door familiebeoordelingen.

4. Conclusie en Discussie

In dit hoofdstuk worden de conclusie en discussie besproken. Eerst wordt een conclusie gegeven op basis van de resultaten van het literatuuronderzoek. Vervolgens wordt in de discussie aandacht besteed aan de beperkingen en sterke kanten van het onderzoek. Ook worden hier aanbevelingen gedaan voor Stichting Papageno en eventueel vervolgonderzoek.

4.1 Conclusie

Terugkomend op de onderzoeksvraag: *“Wat is er bekend over de werkzaamheid van creatieve dagbesteding en dagbesteding in de horeca voor jongeren met autisme?”* kan geconcludeerd worden dat dagbesteding een belangrijke rol speelt voor jongeren met autisme. Uit de literatuur bleek dat het voornamelijk op gebied van persoonlijke ontwikkeling een groot aantal voordelen biedt. Zo bevordert het onder andere persoonlijke waardigheid, sociale vaardigheden en het kunnen bijdragen aan de maatschappij. Tegelijkertijd bleek ook dat er weinig literatuur beschikbaar is over dagbesteding voor jongeren met autisme.

Omdat er weinig literatuur te vinden was over creatieve dagbesteding is de zoekopdracht verbreed naar creatieve therapie. Op basis van de gevonden literatuur kan gesteld worden dat muziek, dans, beeldende kunst en theater waardevol zijn voor jongeren met autisme. Zo bevordert muziek zelfregulatie en sociale vaardigheden en vermindert het stress, wat bijdraagt aan een afname in angst. Daarnaast vergroot danstherapie het lichaamsbewustzijn en stimuleert het gedragsverandering, zoals een reductie in agressief gedrag en het bevorderen van empathie. Het is daarom aannemelijk dat het een meerwaarde heeft om deze inzichten te gebruiken om dagbesteding op gebied van dans te verbeteren. Beeldende kunst stimuleert zelfexpressie en creatief denken, wat mogelijk een antidepressief effect kan hebben. Tot slot kunnen vormen van theater de sociale en taalvaardigheden verbeteren. Op deze manier kunnen de verschillende vormen van creatieve therapie waardevolle mogelijkheden bieden voor het verbeteren van het welzijn en de ontwikkeling van jongeren met autisme.

Kijkend naar dagbesteding in de horeca kan geconcludeerd worden dat beroepsonderwijsprogramma's, gericht op horecawerkzaamheden, bijdragen aan de ontwikkeling van verschillende vaardigheden onder jongeren met autisme en/of een verstandelijke beperking. Zo bevordert het hun zelfstandigheid en ontwikkeling in sociale vaardigheden, waaronder taalgebruik en taalvaardigheden. Hierbij is het van belang dat deze programma's plaatsvinden in een realistische beroepsomgeving, zodat de vaardigheden gemakkelijk gegeneraliseerd en onderhouden kunnen worden in andere omgevingen. Op basis van de gevonden literatuur kan geconcludeerd worden dat op gebied van dagbesteding in de horeca, beroepsonderwijsprogramma's bijdragen in het bieden van

autonomie en verantwoordelijkheid. Hierdoor vindt een toename in zelfsturing plaats, wat zorgt voor betere sociale vaardigheden. Dit leidt uiteindelijk tot verbetering in taalgebruik en taalvaardigheden, die kunnen worden overgedragen naar andere omgevingen. Een belangrijke voorwaarde voor het aanleren van bepaalde vaardigheden is dat dit is een realistische/echte omgeving gebeurt. Hierdoor kunnen vaardigheden gemakkelijker worden overgedragen en onderhouden naar andere, soortgelijke omgevingen.

4.2 Discussie

Wanneer wordt gekeken naar de beperkingen van dit literatuuronderzoek, kan gesteld worden dat er weinig literatuur te vinden was over zowel dagbesteding in de horeca, als over dagbesteding voor jongeren met autisme in het algemeen. Zo waren veel gevonden artikelen, over zowel dagbesteding in de horeca als creatieve dagbesteding, enkel gericht op kinderen. Deze artikelen hebben we niet geïnccludeerd in het onderzoek omdat deze buiten de doelgroep van Papageno valt (ongeveer 18 t/m 30 jaar). Hierdoor was er maar een klein aantal artikelen dat kon worden toegepast binnen dit onderzoek. Daarnaast bleken de zeven weken een (te) kort tijdsbestek voor het doen van een volledig, uitputtend literatuuronderzoek. Wanneer er meer tijd was geweest, hadden er mogelijk uitgebreidere bevindingen gedaan kunnen worden. Dit had mogelijk gezorgd voor een uitgebreidere beantwoording van de deelvragen en bijbehorende onderzoeksvraag.

Daarnaast zijn op het gebied van creatieve dagbesteding vooral artikelen meegenomen gericht op creatieve therapie. Zoals in de methode beschreven is het lastig de vertaalslag van therapie naar dagbesteding te maken, omdat het om twee verschillende soorten interventies gaat. Daarnaast werd uit de artikelen niet altijd duidelijk wat precies de werkzame onderdelen van de therapie zijn. Hierdoor is het lastiger de vertaalslag te maken naar de dagbesteding van Stichting Papageno. Het gaat hier als het ware om een black box. Wat er precies heeft bijgedragen aan het vergroten van de benoemde vaardigheden onder jongeren met autisme is lastig aan te tonen.

Ondanks de specifieke doelgroep en het tijdsbestek, zijn er binnen het literatuuronderzoek toch veel invalshoeken besproken omtrent verschillende soorten dagbesteding. Door het verbreden van de zoekopdracht naar onderwijsprogramma's in de horeca en creatieve therapieën, zijn toch nog waardevolle bevindingen gedaan. Ondanks dat er geen directe vertaling van therapie naar dagbesteding mogelijk is, kan de opgedane kennis en bijbehorende inzichten meerwaarde bieden in het verbeteren van de dagbesteding bij Stichting Papageno. Daarom draagt het literatuuronderzoek bij aan een beter begrip omtrent de werkzaamheid van dagbesteding in de horeca en creatieve dagbesteding voor jongeren met autisme.

Aanbevelingen

Uit de literatuur blijkt dat het belangrijk is om praktische vaardigheden aan te leren in een realistische/echte beroepsomgeving. Kijkend naar deze bewering speelt Stichting Papageno hier momenteel al goed op in. Zij bieden hun cliënten een werkplek in het restaurant/café van Papageno, waar ook klanten van buitenaf welkom zijn. Door het contact uit te breiden naar personen buiten de Papageno Huizen, wordt ontwikkeling in communicatie aangemoedigd. Deze vaardigheden kunnen vervolgens worden overgedragen naar andere omgevingen.

Creatieve therapie blijkt op verschillende manieren een positieve invloed te hebben op jongeren met autisme. Stichting Papageno doet al veel met dagbesteding in de muziek, beeldende kunst en voorstellingen. Daarnaast wordt aanbevolen om dagbesteding in dans hieraan toe te voegen. Uit de resultaten is gebleken dat er vanuit de danstherapie aanwijzingen zijn dat dans een zinvolle meerwaarde kan hebben voor jongeren met autisme. Door de integratie van lichamelijke, emotionele en sociale aspecten biedt dans een unieke manier om negatieve symptomen van autisme te verminderen en het welzijn te bevorderen. Daarom zou dagbesteding in de vorm van dans een waardevolle toevoeging zijn voor de jongeren met autisme.

Op basis van deze literatuurverkenning kan nog niet aangetoond worden welke onderdelen van de verschillende vormen van creatieve therapie nu daadwerkelijk zorgen voor een positief effect. Hier zou toekomstig literatuuronderzoek naar gedaan kunnen worden. Bijvoorbeeld door indicatoren en/of uitkomstmaten mee te nemen die ingaan op de mechanismen achter dagbesteding of therapie: de werkzame elementen. Welke werkzame elementen zorgen voor goede uitkomsten en hoe kunnen deze elementen vertaald worden naar de dagbestedingsactiviteiten van Stichting Papageno? Tot slot, wordt aanbevolen vervolgonderzoek te doen naar het “naar binnenhalen van de buitenwereld”. Hier is geen specifieke literatuur over gevonden. Om te achterhalen wat voor effect “het binnenhalen van de buitenwereld” op jongeren met autisme heeft en hoe dit het beste vormgegeven zou kunnen worden, is het waardevol zijn om ook hier vervolgonderzoek naar te doen.

5. Referentielijst

- Amonkar, N., Su, W., Bhat, A., & Srinivasan, S. (2021). Effects of Creative Movement Therapies on Social Communication, Behavioral-Affective, Sensorimotor, Cognitive, and Functional Participation Skills of Individuals With Autism Spectrum Disorder: A Systematic Review. *Frontiers in Psychiatry, 12*. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.722874>
- Baker-Ericzén, M. J., ElShamy, R., & Kammes, R. (2022). Current Status of Evidence-Based Practices to Enhance Employment Outcomes for Transition Age Youth and Adults on the Autism Spectrum. *Current Psychiatry Reports, 24*(3), 161–170. <https://doi.org/10.1007/s11920-022-01327-2>
- Barnett, J. E. H., & Crippen, R. (2014). Eight Steps to School-Based Employment Training for Adolescents with Autism Spectrum Disorder and Intellectual Disability. *Physical Disabilities, 33*(2), 1–15. <https://doi.org/10.14434/pders.v33i2.5186>
- Carter, E. W., Austin, D., & Trainor, A. A. (2012). Predictors of Postschool Employment Outcomes for Young Adults With Severe Disabilities. *Journal Of Disability Policy Studies, 23*(1), 50–63. <https://doi.org/10.1177/1044207311414680>
- Cavkaytar, A. (2012). Teaching Café Waiter Skills to Adults with Intellectual Disability: A Real Setting Study. *Education And Training in Autism And Developmental Disabilities, 47*(4), 426–437. <https://www.jstor.org/stable/pdf/23879636.pdf>
- DeJesus, B. M., Oliveira, R. C., De Carvalho, F. O., De Jesus Mari, J., Arida, R. M., & Teixeira-Machado, L. (2020). Dance promotes positive benefits for negative symptoms in autism spectrum disorder (ASD): A systematic review. *Complementary Therapies in Medicine, 49*, 102299. <https://doi.org/10.1016/j.ctim.2020.102299>
- Diener, M. L., Wright, C., Smith, K., & Wright, S. D. (2014). Assessing Visual-Spatial Creativity in Youth on the Autism Spectrum. *Creativity Research Journal, 26*(3), 328–337. <https://doi.org/10.1080/10400419.2014.929421>
- Drew, C. J., & Hardman, M. (2006). *Intellectual Disabilities Across the Lifespan*. <http://ci.nii.ac.jp/ncid/BA82888783>
- García-Villamizar, D., & Hughes, C. (2007). Supported employment improves cognitive performance in adults with Autism. *Journal Of Intellectual Disability Research, 51*(2), 142–150. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2006.00854.x>
- Hillier, A., Greher, G. R., Poto, N., & Dougherty, M. (2011). Positive outcomes following participation in a music intervention for adolescents and young adults on the autism spectrum. *Psychology Of Music, 40*(2), 201–215. <https://doi.org/10.1177/0305735610386837>

- Hillier, A., Kopec, J., Poto, N., Tivarus, M. E., & Beversdorf, D. Q. (2015). Increased physiological responsiveness to preferred music among young adults with autism spectrum disorders. *Psychology Of Music*, 44(3), 481–492. <https://doi.org/10.1177/0305735615576264>
- K2. (2019). *Dagbesteding*. https://vng.nl/sites/default/files/2020-06/pdf_dagbesteding.pdf
- Knüppel, A., Telléus, G. K., Jakobsen, H., & Lauritsen, M. B. (2018). Characteristics of young adults with autism spectrum disorder performing different daytime activities. *Journal Of Autism And Developmental Disorders*, 49(2), 542–555. <https://doi.org/10.1007/s10803-018-3730-7>
- Koch, S. C., Mehl, L., Sobanski, E., Sieber, M., & Fuchs, T. (2015). Fixing the mirrors: A feasibility study of the effects of dance movement therapy on young adults with autism spectrum disorder. *Autism*, 19(3), 338–350. <https://doi.org/10.1177/1362361314522353>
- Kostense, L. (2024). Systematisch literatuuronderzoek. *Law And Method*. <https://doi.org/10.5553/rem/000080>
- Mateos-Moreno, D., & Atencia-Doña, L. (2013). Effect of a combined dance/movement and music therapy on young adults diagnosed with severe autism. *The Arts in Psychotherapy*, 40(5), 465–472. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2013.09.004>
- Movisie. (2017). Dagbesteding in ontwikkeling. In *Movisie*. <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Dagbesteding-in-ontwikkeling%20%5BMOV-12795244-1.0%5D.pdf>
- Newman-Godfrey, A., & Stichter, L. (2017). Visual Arts Curriculum for Students with Autism Spectrum Disorder. In *Autism and child psychopathology series* (pp. 161–193). https://doi.org/10.1007/978-3-319-69983-7_8
- Pater, M. (2022). *Music therapy for children with Autism Spectrum Disorder: development and first evaluation of the Papageno Music Therapy Program*. [Thesis fully internal (DIV), University of Groningen]. University of Groningen. <https://doi.org/10.33612/diss.202791160>
- Reading, S., Reading, J. C., Padgett, R. J., Reading, S., & Pryor, P. (2015). The Use of Theatre to Develop Social and Communication Behaviors for Students with Autism. *Journal Of Speech Pathology & Therapy*, 1(1). <https://doi.org/10.4172/2472-5005.1000102>
- Rijksuniversiteit Groningen. (z.d.). *LibGuides: Informatievaardigheden geschiedenis: zoekmethoden*. <https://libguides.rug.nl/c.php?g=425472&p=2906384>
- Rutkowski, S., Daston, M. M., Van Kuiken, D., & Riehle, E. (2006). Project SEARCH: A demand-side model of high school transition. *Journal Of Vocational Rehabilitation*, 25(2), 85–96. https://www.autismspeaks.org/docs/family_services_docs/PSJournal.pdf
- Schall, C., Šíma, A., Avellone, L., Wehman, P., McDonough, J., & Brown, A. (2020). The Effect of Business Internships Model and Employment on Enhancing the Independence of Young Adults With Significant

Impact From Autism. *Intellectual And Developmental Disabilities*, 58(4), 301–313.

<https://doi.org/10.1352/1934-9556-58.4.301>

Spoon, D., Ista, E., & Van Dijk, M. (2023). Literatuuronderzoek. *TVZ - Verpleegkunde in Praktijk en Wetenschap*, 133(4), 46–48. <https://doi.org/10.1007/s41184-023-1858-1>

Stichting Papageno. (z.d.). Stichting Papageno. <https://www.papageno.nl/>

Trudel, C., & Nadig, A. (2019). A role-play assessment tool and drama-based social skills intervention for adults with autism or related social communication difficulties. *Dramatherapy*, 40(1), 41–60.

<https://doi.org/10.1177/0263067219834712>

VGN. (2021). Ontwikkelingen in dagbesteding: kansen en knelpunten. In *Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland*. [https://www.vgn.nl/system/files/2021-03/2021-](https://www.vgn.nl/system/files/2021-03/2021-03%20Rapportage%20%27ontwikkelingen%20in%20dagbesteding%27%20definitief.pdf)

[03%20Rapportage%20%27ontwikkelingen%20in%20dagbesteding%27%20definitief.pdf](https://www.vgn.nl/system/files/2021-03/2021-03%20Rapportage%20%27ontwikkelingen%20in%20dagbesteding%27%20definitief.pdf)

Wehman, P., Schall, C., McDonough, J., Graham, C. W., Brooke, V., Riehle, J. E., Brooke, A., Ham, W., Lau, S., Allen, J., & Avellone, L. (2017). Effects of an employer-based intervention on employment outcomes for youth with significant support needs due to autism. *Autism*, 21(3), 276–290.

<https://doi.org/10.1177/1362361316635826>

6. Bijlagen

Bijlage 6.1: Zoektermen

Tabel 1 Overzicht van de gebruikte zoektermen

Autisme		Dagbesteding in de horeca		Creatieve dagbesteding	
Nederlands	Engels	Nederlands	Engels	Nederlands	Engels
Autisme	Autism	Dagbesteding	Daycare / Day Program / Daytime activities	Dagbesteding	Daycare / Day Program / Daytime activities
Autisme Spectrum Stoornis	Autism Spectrum Disorder	Horeca	Hospitality industry	Creatieve dagbesteding	Creative daycare / Day program / Daytime activities
ASS	ASD	Café	Cafe	Creatieve kunst	Creative art
Autistische stoornis	Autistic disorder	Restaurant	Restaurant	Muziek(therapie)	Music(therapy)
Jongeren met autisme	Youth with autism	Catering	Catering	Dans(therapie)	Dance(therapy)
Jongvolwassenen met autisme	Young adults with autism	Bediening	Waiting staff	Beeldende kunst	Visual arts
Adolescenten met autisme	Adolescents with autism	Kok	Cook	Schilderen	Paint
Jongeren met autisme	Youth with autism			Tekenen	Draw
Volwassenen met autisme	Adults with autism			Theater	Theatre
				Drama(therapie)	Drama(therapy)

Bijlage 6.2: Overzicht van artikelen

Tabel 2 Overzicht van artikelen, inclusief samenvatting, participanten, interventie en uitkomstmaat

Artikel	Samenvatting	Leeftijd & aantal participanten	Interventie	Uitkomstmaat
Dagbesteding in ontwikkeling (Movisie, 2017)	Dit rapport geeft een beeld van de ontwikkeling van dagbesteding in Nederland. Gemeenten en aanbieders van dagbesteding ontwikkelen een nieuwe visie, werken anders, organiseren het anders en bereiken zo andere resultaten.	-	Verschillende soorten dagbesteding	-
Characteristics of young adults with autism spectrum disorder performing different daytime activities (Knüppel et al., 2018)	In dit artikel wordt dagbesteding voor jongvolwassenen onderzocht en de factoren die daarmee verband houden. Dit onderzoek toont aan dat jongvolwassenen met autisme die dagbesteding hebben over het algemeen beter functioneren dan degenen zonder dagbesteding	18-26 jaar 1266 participanten	Dagbesteding	Nieuwe vaardigheden, ontwikkelen van sociale relaties, minder gedragsproblemen en comorbiditeit
Current Status of Evidence-Based Practices to Enhance Employment Outcomes for Transition Age Youth and Adults on the Autism Spectrum (Baker-Ericzén et al., 2022)	Dit onderzoek bekijkt bestaande evidence-based praktijken en systemen ter ondersteuning van arbeidskansen voor jongeren en volwassenen met autisme. Er is een toename van effectieve programma's zoals project SEARCH, maar verdere ontwikkeling en onderzoek blijven nodig.	-	Verschillende interventies, waaronder project SEARCH	Arbeidskansen voor jongeren en volwassenen met autisme
Effects of an employer-based intervention on employment outcomes for youth with significant support needs due to autism (Wehman et al., 2017)	Dit onderzoek gaat over Project SEARCH, een 9-maanden durende interventie voor jongeren met autisme. Hierin werden stages en gedragsanalyses gebruikt om arbeidskansen te bevorderen. De behandeling leidde tot aanzienlijk hogere arbeidskansen, met toenemende zelfstandigheid op het werk voor deelnemers aan de behandeling.	18 – 21 jaar 49 participanten	Project SEARCH	Arbeidskansen voor jongeren met autisme
Supported employment improves cognitive performance in adults with Autism (García-Villamizar & Hughes, 2007)	Deze studie onderzoekt de cognitieve prestaties van volwassenen met autisme voor en na deelname aan een ondersteunend werkprogramma. De deelnemers van het werkprogramma vertoonden significant betere prestaties aan het einde. Actieve betrokkenheid bij werk kan de cognitieve vaardigheden van mensen met autisme verbeteren.	Gemiddeld 25 jaar 44 participanten	Programma voor begeleid werken	Cognitieve vaardigheden
The Effect of Business Internships Model and Employment on Enhancing the Independence of Young Adults With	Dit onderzoek toont aan dat geïntegreerde arbeidskansen de onafhankelijkheid van jongeren met autisme vergroot. Werk lijkt een belangrijke waarde te hebben voor jongeren met autisme.	18 – 22 jaar 156 participanten	Geïntegreerde arbeidskansen	Algemene onafhankelijkheid en sociale vaardigheden

Significant Impact From Autism (Schall et al., 2020)				
Eight Steps to School-Based Employment Training for Adolescents with Autism Spectrum Disorder and Intellectual Disability (Barnett & Crippen, 2014)	Dit artikel beschrijft acht praktische stappen voor beroeps- of werk gerelateerde programma's op een middelbare school. Het richt zich op het ontwikkelen van een gestructureerd trainingsprogramma om individuen voor te bereiden op succesvolle arbeidskansen na het verlaten van school.	-	Beroeps- of werk gerelateerde programma's	Arbeidskansen, geassocieerd met een grotere economische zelfredzaamheid, sociale en maatschappelijke integratie en algehele persoonlijke levensstevredenheid
Teaching Café Waiter Skills to Adults with Intellectual Disability: A Real Setting Study (Cavkaytar, 2012)	Dit artikel benadrukt de noodzaak van het voorbereiden van jongeren met autisme op het zelfstandige sociale leven. Het Café Waiter Education Program (CAWEP) helpt bij het aanleren, generaliseren en behouden van bedieningsvaardigheden in de werkomgeving.	18 – 22 jaar 3 participanten	Café Waiter Education Program (CAWEP)	Verwerven van vaardigheden en deze kunnen overdragen naar andere (echte) omgevingen
Effects of Creative Movement Therapies on Social Communication, Behavioral-Affective, Sensorimotor, Cognitive, and Functional Participation Skills of Individuals With Autism Spectrum Disorder: A Systematic Review (Amonkar et al., 2021)	Deze studie onderzocht creatieve bewegingstherapieën (CMT) voor mensen met autisme, met de nadruk op muziek-, yoga-, vechtsport-, theater- en dansinterventies.	3 – 65 jaar 1939 participanten	Creatieve bewegingstherapieën (CMT)	Verbetering in sociale communicatieve vaardigheden en motorische & cognitieve vaardigheden
Positive outcomes following participation in a music intervention for adolescents and young adults on the autism spectrum (Hillier et al., 2011)	Dit onderzoek evalueert de effecten van een muziekprogramma op psychologische uitkomsten bij adolescenten van jongvolwassenen met autisme.	13 - 29 jaar 22 participanten	Verschillende muzikale activiteiten, inclusief het gebruik van technologie en software	Verbeteringen in zelfrespect, houding tegenover leeftijdsgenoten en vermindering van angst
Increased physiological responsiveness to preferred music among young adults with autism spectrum disorders. (Hillier et al., 2015)	Dit onderzoek bestudeerde fysiologische en psychologische reacties van adolescenten en jongvolwassenen met autisme op muziek.	Groep met autisme: gemiddeld 21 jaar Controlegroep: gemiddeld 24 jaar 55 participanten	Het luisteren naar zelfgekozen voorkeursmuziek	Verhoogde emotionele en fysiologische respons
Dance promotes positive benefits for negative symptoms in autism spectrum disorder (ASD): A systematic review (DeJesus et al., 2020)	Deze systematische review richt zich op de invloed van dans op negatieve symptomen bij mensen met autisme. Onderzoeken tonen aan dat dans aanzienlijke effecten heeft op negatieve symptomen, communicatie, lichaamsbewustzijn, gedrag en sociale wederkerigheid.	5 – 55 jaar 266 participanten	Dans	Lichaamsbewustzijn en sociale betrokkenheid

Fixing the mirrors: A feasibility study of the effects of dance movement therapy on young adults with autism spectrum disorder (Koch et al., 2015)	Een onderzoek naar de werkzaamheid van dans- en bewegingstherapie. Resultaten tonen aan dat deelnemers significante verbeteringen vertoonden in onder andere lichaamsbewustzijn en sociale vaardigheden.	16 – 47 jaar (gemiddeld 22 jaar) 31 participanten	Dans- en bewegingstherapie	Welbevinden, lichaamsbewustzijn, onderscheid tussen zichzelf en anderen en sociale vaardigheden
Effect of a combined dance/movement and music therapy on young adults diagnosed with severe autism (Mateos-Moreno & Atencia-Doña, 2013)	Een onderzoek naar gecombineerde dans- bewegingstherapieën. De therapie vertoonde een verbetering in de scores voor interactie- imitatie- instinct en emotionele stoornissen, mits regelmatig toegepast.	Groep met autisme: gemiddeld 25 jaar Controlegroep: gemiddeld 25 jaar 16 participanten	Gecombineerde dans/bewegings- en muziektherapie	Gedragsregulatie, empathie, vermindering van emotionele en instinctieve gebreken
Visual Arts Curriculum for Students with Autism Spectrum Disorder (Newman-Godfrey & Stichter, 2017)	Dit artikel geeft een overzicht van verschillende soorten beeldende kunst en wat hierin werkzaam is voor jongvolwassenen met autisme.	-	Creatieve kunstervaringen	Betrokkenheid bij zichzelf en anderen & zelfexpressie
The Use of Theatre to Develop Social and Communication Behaviors for Students with Autism (Reading et al., 2015)	Deze studie is gericht op het effect van theaterervaringen op de sociale gedragingen van studenten met autisme. Theaterdeelnemers blijken hogere scores te behalen op verschillende gebieden, in vergelijking met de controlegroep.	17 - 21 jaar 16 participanten	Theater	Sociale en taalvaardigheden
A role-play assessment tool and drama-based social skills intervention for adults with autism or related social communication difficulties (Trudel & Nadig, 2019)	Dit onderzoek betrof een 8-weken durende drama-gebaseerde interventie voor volwassenen met autisme. De bevindingen lieten zien dat een meerderheid van de deelnemers verbeterde sociale vaardigheden vertoonden.	17 – 32 jaar 7 participanten	Een op drama gebaseerde sociale vaardigheidsinterventie	Sociale vaardigheden